

Journal of Universal History Studies

Adnan Menderes'i İdamaya Götüren Süreç ve İdamı¹

The Process that Led Adnan Menderes to Execution and His Execution

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 27.09.2020/04.10.2020

pp. 15-42

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 3/(Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) • October • 2020 •

Sabit Dokuyan

Düzce University, Associate Professor, Department of History, Düzce, Turkey

Email: sabitdokuyan@duzce.edu.tr

Orcid Number: 0000-0002-0592-5366

Büşra Yüksel

Düzce University, Post Graduate, Department of History, Düzce, Turkey

Email: busrayuksell95@gmail.com

Orcid Number: 0000-0003-0135-1139

Cite: Dokuyan, S , Yüksel, B . (2020). Adnan Menderes'i İdamaya Götüren Süreç ve İdamı . Journal of Universal History Studies , 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) , 15-42 . DOI: 10.38000/juhis.800825

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Öz

Adnan Menderes'in idamı ve bu idamın gerçekleşmesine yol açmış olan 27 Mayıs darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde demokrasiye zarar veren önemli olaylardan birisi olmuştur. Devlet, kurulduğundan bu yana ilk defa bir askeri darbe ile karşılaşmıştır. İktidarı düşürmeyi başaran bu askeri darbe hem yeni iktidarların ders çıkarabileceği bir tecrübe olmuş hem de gelecek darbe teşebbüslerine zemin hazırlamıştır. Darbeciler, darbenin ve idamın meşruluğunu göstermek için birçok gerekçeler öne sürmüşlerdir. Bu gerekçelerin darbeyi ve idamı yapmak için güçlü gerekçeler olup olmadığı tartışmaya açık bir konu olmuştur. Ayrıca tartışılması gereken bir diğer konu da o dönemin basınıdır. Menderes'in idamında basın bu olayı hiç sorgulamadan kabul etmiş ve darbecilerin lehinde haber yaparak bu olayı halka olağan bir durum gibi göstermişlerdir. Çalışmamızda; Menderes'in idamına giden süreç ve idam sonrasında ülke içindeki yansımalar öncelikli olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, Demokrasi, İdam, 27 Mayıs, Darbe

Abstract

The execution of Adnan Menderes and executed those who have played role in the realization of the May 27 coup has taken its place among the most important events in the History of the Republic of Turkey who was shot to democracy. This is the first time the state has faced a military coup since its establishment. This is military coup, which succeeded in bringing down the power, was an experience that new governments could learn from and laid the groundwork for future coup attempts. The coup plotters put forward many reasons to show the legitimacy of the coup and execution. Whether these justifications were strong grounds for the coup and the execution was a matter of debate. Another issue that should also be discussed is the press of that period. During the execution Menderes, the press accepted this painful incident without question and made news in favor of the putschists and depicted this incident as a normal situation to the public. In our study, the process leading to the execution of Menderes and the reflections in the country after the execution will be primarily addressed.

Keywords: Adnan Menderes, Democracy, Execution, May 27, Coup

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğundan bu yana birçok darbe ve darbe girişimiyle karşı karşıya kalmış ve belli sürelerle meydana gelen bu hareketler, ülkede bir nevi darbeler geleneğinin oluşmasına neden olmuştur. Geleneği başlatan ilk olay, 27 Mayıs askeri müdahalesidir ve sonucunda Demokrat Parti iktidarı devrilmiş ve ülkesine on yıl hizmet veren Menderes idam edilmiştir. Prof. Dr. Halil İnalçık; “*Meclis ve anayasa dururken memleketi, rejimi kurtarma vazifesini hiçbir kurul üzerine alamaz, bu demokrasiye aykırıdır. Darbe arkasına darbe gelmiştir Türkiye’de.*” diyerek darbelerin yasal zeminlerinin olmadığını ve birbirini tetikleyen alışkanlıklar silsilesine zemin hazırladığını vurgulamıştır (İnalçık, 2016, s. 174).

27 Mayıs, özgürlük ve demokrasiye zarar verirken dünya çapında da Türkiye’nin prestijinin zarar görmesine neden olmuştur ve ülkeyi birçok yönden (sosyal, siyasal, ekonomik vb.) olumsuz etkilemiştir. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede, mevcut iktidar aleyhinde yaşanan gelişmeler varsa ve bu durum gerçekten ülke adına istenmeyen ciddi sonuçlar doğuruyorsa burada yapılması gereken şey yeniden demokrasiye işlerlik kazandırmaktır. Bu da ancak yasalar çerçevesinde adil ve tarafsız bir seçim sürecine gidilmesiyle gerçekleşebilir. Böylece ülkede gerginlikler azalacak, yeni umutlar yeşerecektir. Aksi bir şekilde ülkeyi kurtarma vazifesi seçilmişlerin dışında bir kurula verilirse demokrasinin lekelenmemesi mümkün değildir.

Bu çalışmada, Adnan Menderes’in idamına giden süreçte ülke içerisinde yaşanan olaylar genel hatlarıyla ele alınarak söz konusu idam sürecine nasıl gelindiği anlatılmak istenmiştir. İdamı gerçekleştiren nedenlerin o döneme ve daha sonraki dönemlere nasıl etki yaptığı ve bu nedenlerin idam için ne kadar ve ne derecede makul nedenler olduğu anlatılmak istenmiştir. Gerek şiiirlerde, gerek Menderes’i anlatan kitaplarda bu idam yerini almış ve tartışılan konulardan olmuştur.

Çalışmamızın merkezinde yer alan Adnan Menderes’in idamı konusuna geçmeden önce, iktidara geliş sürecinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Menderes ve diğer Demokrat Parti kurucuları, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin şartlarını iyi analiz edip halkın isteklerine hitap edecek şekilde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı sosyal tabanı kuvvetli bir muhalefet oluşturmuşlardır. Vatandaşın beklentileri, savaş sonrası yaşanan sıkıntılar ve CHP iktidarına karşı biriken kızgınlıklar oluşan muhalefetin büyümesi için doğal bir ortam hazırlamıştır. Muhalifler de bu ortamı kendi lehlerine kullanmakta mahir davranarak çok kısa bir sürede iktidarı demokratik bir seçimle devirmeyi başaracaklardır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında tek parti yönetiminin uyguladığı politikalar, ekonomik ve sosyal sıkıntılar doğurmuştur. Bu durum, toplumun önemli bir bölümünde tek parti yönetimine karşı tepki ve hoşnutsuzluk yaratmıştır. Savaş boyunca oluşan muhalefet, savaş sonunda açık bir tavırla kendisini göstermeye başlamıştır. Ayrıca söz konusu dönemde liberalizm dünya çapında yayılmış, Türkiye’ye de etkisi uzanmıştır. Bu ideolojik eğilimin yayılması hem iktidarı hem de kendini göstermeye başlayan muhalefeti etkilemiştir (Akandere, 2003, s. 6). Savaş sonrasında Türkiye iç politikasındaki gelişmeler hız kazanmıştı. Yönetime karşı CHP içinde başlayan muhalefet hareketi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun mecliste görüşülmesi sırasında açıkça ortaya çıkmıştır. Bu görüşmeler sırasında CHP içerisindeki parçalanmanın işaretleri görülecek ve 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmasına giden süreç başlayacaktır. Ve yeni bir parti ile halk kitlelerine seslenen isimler; Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes olacaktır. Bu dört isim CHP’den ayrılarak Demokrat Partiyi kuracak ve iktidar olabilmek için halka, onların istedikleri ve beledikleri şekilde sesleneceklerdir (Dokuyan, 2014, s. 152,165).

Menderes’in bir sloganı vardı; “*Yeter söz milletindir!*” diyordu. Aslında bu slogan Menderes’i çok iyi anlatmaktadır. O, yukarıdan gelen kanun ve emirlerle, halkın asırlarca bağlandığı adetleri, inançları değiştirmeye ve yeni bir yön vermeye karşı olmuştur. İktidarda olan CHP ise halkı terbiye etmek için yeni reçeteler hazırlamayı adet edinmişti. Halkın bu yaklaşıma içten içe bir tepkisi vardı. İnönü devrinde İkinci Dünya Savaşı’nın mahrumiyetlerinden dolayı halk aç ve umutsuzdu. Demokrat Parti iktidara gelebilmeyi bir nevi bu koşullara borçluydu (İnalçık, 2016, s. 88-89). Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinde Menderes’in de büyük rolü olmuştur. Bayar’a göre Menderes, hem halkın (özellikle köylünün) temayüllerini çok iyi biliyor hem de Türkiye’nin kalkınmış Batı ülkelerine yetişebilmesi için başbakanda bulunması gereken özellikler, parti içinde en çok Menderes de bulunuyordu. Bunun dışında Menderes, iyi bir polemikçiydi ve etkileyici bir hitap yeteneğine sahipti (<https://islamansiklopedisi.org.tr/menderes-adnan>).

İktidara gelmeyi dönemin şartlarına borçlu olan ve halkın beklentilerine seslenen Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde iktidarı kazanmış ve aldığı oyların içinde köylü oyları önemli bir kısmı teşkil etmiştir (Yılmaz, 2010, s. 41, 42). Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ülkede yeni bir dönemi başlatmıştır. Halk DP’nin zaferini coşkun gösteriler ile kutlamış ve bu zafer halk için umut verici olmuştur (Savur, 2019, s. 40).

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti 1950 genel seçimlerinde %53.59 oranında oy alarak iktidara gelmeyi başarmıştır (Yalçın, Akbıyık vd. , 2016, s. 548). 1950-60 arası yaşanan Demokrat Parti dönemi, Türk siyasi hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu on yıllık süreçte ülke adına mühim gelişmeler yaşanmıştır. Demokratikleşme, ekonomik dönüşüm ve dünya ile entegre olma bu mühim gelişmelere örnek teşkil etmektedir. Fakat bu gelişmelerin yanında bazı problemler uygulama ve anlayışlar da bu on yıllık sürecin bir parçası olmuş ve etkileri günümüze kadar sürmüştür. Yani Demokrat Parti siyasi hayatına başarılı bir şekilde başlamış ancak ileriki yıllarda ülkenin değişen şartlarına bağlı olarak bu başarısını koruyamamıştır (Keskin, 2012, s.120) .

Demokrat Parti iktidarının ilk dört yılı; kırsal kesimin sorunlarının hızla çözülmesi sonucu, köylünün iktidara daha çok bağlanması, ekonominin canlanması, sanayi üretimine ağırlık verilmesiyle başarılı bir şekilde geçmiştir. Bu dönemde ekilebilir toprakların oranı %60 artarken, tarımın büyüme hızı yaklaşık olarak %13,2’yi bulmuştur (Benhür ve Sanyar, 2018, s. 227) . Türkiye, 4 Temmuz 1948’de Ankara’da imzalanan antlaşma Marshall Planı’na dâhil olmuş ve Demokrat Parti döneminde Marshall Yardımları devam etmişti. Bu yardımların kapsamını geniş ölçüde tarımsal malzeme oluşturmuş ve bu amaçla Türkiye’ye çok sayıda traktör ve pulluk gönderilmişti (Yavuz, Akyol vd. , 2019, s. 699). Yani iktidarın ilk dört yılında esaslı ekonomik ve siyasi dönüşümler görülmüştür. Amerika’dan gelen yardımlar gittikçe artmış ve bu yardımlar sonucunda da pazara dayalı dünya işbölümünün nitelikleri ortaya çıkmış bu da beraberinde özel talimatları getirmiştir. Türkiye’nin bu pazardaki görevi tarım ürünlerinin ihraç edilmesi şeklinde gerçekleşmekteydi. Yardımı yürüten Amerikalı memurlar ve Demokrat Partililer, kırsal kesimde bir yol şebekesi hedeflemişlerdi. Çünkü bu hedef tarım ürünlerinin pazara ulaşmasını kolaylaştıracaktı. Yani böylece devlet alt yapı yatırımlarına hazırlanıyordu. Sanayi girişimleri, kırsal kesimde hasılatın ve talebin artması sonucunu doğurmuş bu da sanayinin kırsal kesimde gelişmesini sağlamıştır (Keyder, 2014, s.159). 1950’den 1955’e uzanan yıllar, Demokrat Parti hükümetinin refah ve başarı yılları olmuştur. Verimli mevsimlerin art arda gelmesi, ovalar ve dağlık bölgelerde toprağın sürülüp ekilmesi, liberal bir sistemin uygulanmasıyla gelişen ithalat ve ihracat, bolluğu ekonominin bütün kesimlerine yaymıştır. Hem işsizlik azalmıştır hem halkın büyük çoğunluğu çalışır, hayatını kazanır hale gelmiştir (Başgil, 2019, s.96) .

Türkiye’de 1954 yılının sonlarına doğru birkaç yıl sürecek kuraklık başlamıştır. Ülkede kuraklığın başlaması genel ekonomik krizi de beraberinde getirmiştir. Bu durumdan ilk nasibini alan sektör ise tarım olmuştur. Kuraklık dışında tarım sektörünü olumsuz etkileyen diğer bir faktör olarak da yurt dışından getirilen traktörlerin ve makinelerin bakımının ihmal edilip kullanılamaz hale gelmesi gösterilebilir. Buradaki asıl sorun, bu traktörler ve makineler ithal edilirken onarım ve tamiratları için gerekli parçaların alınmamış olmasıdır. Tarım sektörünü vuran bu kriz ithalat ve ihracata sert etkiler yapmıştır. İhracat durmuş, ihracatın durmasıyla da ödemeler dengesi alt üst olmuş, bundan dolayı da ithalat birden bire yavaşlamıştır. Liberal yöntem yerine dengeleme yöntemine geçilmiş ve ithalatta en lüzumlu maddelere yer verilmiştir. İlaç gibi en gerekli maddeler iç piyasada bulunamaz olmuştur. İnsanlar yıllarca kahveden yoksun kalmıştır. Ayrıca Amerika’dan dondurulmuş et, tavuk ile buğday ithal edilmeye başlanmıştır. Bu durum ise halk içinde garip karşılanmıştır. Çünkü halk ülkede taze ürünler tüketmeye alışıktır (Başgil, 2019, s. 97-98). Yani 1954 yılında Demokrat Parti, ekonomik krizin ilk belirtileriyle karşılaşmıştır. Türkiye, bu dönemde hem her çeşit borçlanmaya girmiş hem de alınan borçların hızla yükselmesiyle Avrupa Ödeme Birliği’nin en büyük borçlu ülkelerinden birisi olmuştur. Buna göre eskisi gibi dış borç alımı mümkün olmadığından finansal göstergeler durumun hiçte iyiye gitmediğini göstermiştir. Tarım ürünlerinin fiyatları yükseldiği için enflasyon da yükselmiş, dış ticaret açığından dolayı ise borç ödemelerinde gecikme yaşanmıştır. Ülke piyasasında da mal darlığı ortaya çıkmış, karaborsa artmıştır (Demir, 2009, s. 327). 1950-54 yılları arasında ekonomide olumlu gelişmeler yaşanmış ancak 1954 sonrası dönemde ülke ekonomisi bu istikrarını koruyamamıştır. Çünkü Türkiye ekonomisi güçlü temeller üzerine kurulmamıştı. Memur ve işçilerin yaşam standartları düşmeye başlamıştır. Ordu üyesi subaylar da bu durumdan etkilenmiş, yaşam standartlarının düşmesiyle mesleklerinin itibar kaybedeceğini düşünmüşlerdir. Görüldüğü gibi ekonomik kriz iç piyasayı karıştırmıştır (Tuna, 2019, s. 64).

Menderes ise ülkede baş gösteren bu krize çözüm aramaya başlamıştır. Çözüm olarak ise İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde geniş ölçüde imar hareketlerine girişilmiştir. Buna bağlı olarak toplu istismlâklere başlanmıştır. Demokrat Parti bu girişimlerin kamu yararına olduğunu öne sürse de halk bu durumdan hoşnut olmamıştır. Çünkü bunlara ne bir bedel ödenmiş ne de halka haber verilmiştir. Haberleri olsa bile genellikle yirmi dört saatlik bir zaman dilimi tanınmıştır. Sonuçta, insanlar ya evlerini ya da dükkânlarını hızlı bir şekilde yok edilmiş olarak bulmuşlardır. Evlerini ve dükkânlarını bu kadar çabuk kaybeden halk “*Menderes Fırtınası*” tabirini kullanır olmuştur (Başgil, 2019, s. 97-98). Sonuç olarak, Demokrat Parti ilk başlarda ekonomik hamleleriyle iç piyasadaki bazı sorunları çözmüştür. Lakin 1955 yılından sonra altından kalkılamayacak ekonomik problemler kendini göstermiştir. Bu da Menderes’e karşı memnuniyetsizlerin yavaştan görülmesine neden olmuştur (<https://islamansiklopedisi.org.tr/menderes-adnan>). Yaşanan refah dönemi ardından gelen bu ekonomik ve mali sıkıntılar liberal sistemin iflasını gerçekleştirirken; bu sıkıntının getirmiş olduğu halkı memnun etmeyen çözümler ise darbe sonrasında, darbenin gerekçeleri arasına konularak devrik iktidarın önüne sunulmuştur. Yani darbenin nedenlerinden biri Demokrat Parti döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar olmuştur.

1957 Genel Seçimleri ve Darbeye Giden Süreç

1957 genel seçimlerinde Demokrat Parti %47.70 oranında oy alarak 424, Cumhuriyet Halk Partisi %40.70 oranında oy alarak 178 milletvekili çıkarmıştır (Tanıtturan, 1992, s. 55). Seçim sonuçları değerlendirildiğinde önceki seçimlere nazaran Demokrat Parti oy oranlarının azaldığı buna karşın Cumhuriyet Halk Partisi’nde bu oranın arttığı görülmektedir. Bu durum ise oy kaybeden Demokratların

otoriter bir tavır benimsemelerine neden olmuştur. Demokratların otoriterleşmesi muhalefeti de harekete geçirmiştir. Ayrıca ordunun; Anadolu’nun ileri gelenleri, Türk burjuvazisi ve CHP ile birlikte hareket ettiği görülmüştür. Yeni ortam karşısında Demokratların katı tutumunu daha da sertleştirdikleri gerçeğiyle karşılaşmıştır. Bu şartlar altında ordu üyeleri, mevcut iktidara karşı örgütler kurmaya başlamışlardır (İlyas, 2016, s. 165). Görüldüğü gibi ekonomik sıkıntılarının yanında siyasal ortam da gittikçe gerginleşmektedir. İktidar daha sıkı tedbirlere yönelmiştir. Buna bağlı olarak 13 Kasım 1957 tarihinde Demokrat Parti Meclis grubu toplanmış ve toplantıda hem muhalefete karşı hem de seçimlerde muhalefeti destekleyen devlet memurlarına karşı tedbir alınmasına karar verilmiş, daha sert bir Basın Kanunu uygulama yoluna gidilmiştir. Din meselesi de o dönemin politikasında yer almış, iktidar-muhalefet arasında ve parti kavgalarında kendini açıkça göstermiştir (Yalçın, Akbıyık vd. , 2016, s. 568,573). Zaten Demokrat Parti, 1957 seçimlerinde dini inanç ve duygulara sıkça hitap etmiştir. CHP’lileri komünistlik ve dinsizlikle suçlamışken, kendilerinin cami ve imam hatip okullarını açtığını hatırlatmış ve açmış olduğu bu yapıların sayısından iftihar ile söz etmiştir. Bu da Demokrat Parti’ye karşı dini, siyasal amaçlarla kullandığı ve devletin laiklik prensiplerinden saptığı gibi suçlamaları beraberinde getirmiştir. Demokrat Parti bu dönemde sert bir muhalefetle ve güçleşen bir ekonomik krizle beraber bir de şehirli ve aydınların desteğinin azalmasıyla karşı karşıya kalmıştır (Zürcher, 2018 s. 269). Bu azalma sayısal bir çokluk ifade etmese de güç kaybı olarak değerlendirilmelidir. 1957 yılında Demokrat Parti oylarındaki sayısal azalma şehirlilerin Demokrat Parti’den uzaklaşmasından çok, tarım sektöründe ortaya çıkmış sıkıntılardan kaynaklanan memnuniyetsizliğe bağlı olmuştur. Ayrıca mecliste yaşanan kavgalar ülkeyi karşıt kamplara bölmüş, Demokrat Partili ve Cumhuriyet Halk Parti’li partizanlar arasındaki düşmanlığı şiddetlendirmiştir (Keyder, 2014, s. 176-177).

1957 seçimlerden sonra ilk defa bariz bir şekilde ordu ile iktidar arasında gerginlik vuku bulmuştur. 16 Ocak 1958 tarihinde basına şu haber yansımıştır: 9 subay hükümete karşı bir komplo hazırlamış ve bu subaylar gözaltına alınmıştır. Fakat soruşturmada bir şey çıkmamış, olayın ihbarcısı Samet Kuşcu cezalandırılmıştır. (Yalçın, Akbıyık vd. , 2016, s. 569). Olaya karıştığı iddia edilen subaylar serbest bırakılmış, Binbaşı Samet Kuşcu ise yalan ihbardan ve orduyu hükümete karşı isyana teşvik etmekten hüküm giymiştir (Kuruloğlu, 2018, s. 159). Ancak Demokrat Parti bu olay karşısında sağlam bir önlem almamıştır. Darbe teşebbüsünde bulunacağı öne sürülen kişiler askeri mahkemelere teslim edilmiş ve mahkemede bu kişilere ciddi bir sorgulama yapılmadan sanki olayın üzeri örtülmek istenmiştir (Ağır, 2018, s. 9). 27 Mayıs darbesi sonrası, DP Eski Hazine Genel Müdürü Burhan Ulutan’a, 9 subay olayı hakkındaki görüşleri sorulduğunda, Ulutan; 9 subay olayı 27 Mayıs’ın hazırlığıydı cevabını vermiş ve buna ilaveten Menderes’in bu olayın üstüne gitmediğini söylemiştir (Taşpınar, 1996, s. 109).

1957 seçimlerinde iktidara gelmeyi başaramayan ama Mecliste koltuk sayısını arttıran CHP, iktidara, özellikle Menderes’e, karşı hücumlarını şiddetlendirmiştir. Menderes ise bu hücumlara sessiz kalmamıştır. Aydın’da yaptığı konuşmasında muhalefete ve İnönü’ye yüklenmiştir. İktidarın bu davranışı muhalefetin birleşmesi sonucunu doğurmuştur. 7 Ekim 1958 tarihinden itibaren muhalif partiler, güç birliği yapmak için görüşmelere başlamış ve muhalefet tarafında Güç Birliği Ocakları kurulmuştur (Erdoğan, 2019, s. 1914,1915). Başbakan Menderes, 12 Ekim 1958’de yurt gezisi sırasında gitmiş olduğu Manisa’da bu güç birliğine karşı tepkisini göstermiştir. Halktan, muhalefet cephesinde kurulan güç birliğine karşı bir Vatan Cephesi kurlmalarını istemiştir (Özsakallı, 2009, s, 43). Vatan Cephesi, ülkedeki siyasi ortamı cepheleştiren bir teşkilat olmuştur. Demokrat Parti, ülkenin her yerinde Vatan Cephesi’ni genişleterek halk desteğini kaybetmemeyi amaçlamıştır (Erdoğan, 2019, s. 1921). Vatan Cephesi örgütü olarak ocaklar kurulmuştur. Bu ocaklar sadece DP’lilere değil bütün vatandaşlara açık olmuş, radyoda her haber öncesi bu örgüte katılan

vatandaşların ismi okunmuştur. Hatta bunun dışında Vatan Cephesi adında propaganda gazeteleri yayımlanmaya başlanmıştır (Bulut, 2009, s, 134). Kötüye giden ekonominin yanında bir de ülkeyi cephelere ayıran ve ülkede kaosa sebep olan ortamın oluşması, bundan sonra meydana gelecek yeni problemlerin habercisi olmuştur. Ülkede meydana gelmiş huzursuzlukların çözülmesi yerine bu problemlere yenileri eklenmiştir. Sonuçta, iktidar için baş gösteren sıkıntılar bitmek bilmemiş, darbe olana kadar siyasi ortam hiç yumuşamamıştır.

27 Mayıs'a giden bu süreçte muhalefet, Demokrat Parti'yi baskı rejimi kurmakla suçlamıştır. DP iktidarı ise muhalefeti "*ihtilal*" kelimesini çevreye yüksek sesle duyurmakla suçlamıştır (Topçu ve Akılmak Topçu, 2017, s. 64). 1959 yılında memleketteki olaylar gittikçe idare edilemez hale gelmişti. İnönü öfke harbini en ileri noktaya getirmiş, Menderes'in sınırları de en üst noktaya kadar çıkmıştır. Ve artık o tehlikeli "*ihtilal*" sözü de dillerde yer edinmeye başlamıştır. Muhalefet gibi iktidar da bu sözü kullanmaya başlamış, biri "*ihtilal olacak, ihtilal yapacağım*" demekte iken diğeri de karşılık olarak "*ihtilal yapamazsın*" diye bağırılmaktadır. Sözü edilen kelimeyle hemen hemen herkes laubali olmuştur. Memleketin her köşesinde, büyüklü küçüklü, kadın erkek "*ihtilal*" sözünü günlük olarak duymaktadır. Gerçek şu ki o dönemde Demokrat Parti ve bu partinin başvekili olan Menderes'in kaderi en zor zamanlarına yaklaşmıştır. (Ağaoğlu, 1967, s. 157-158).

1960 yılı Nisan ayında meydana gelen olaylar, Demokrat Parti iktidarının kaderini belirlemede ciddi bir etki oluşturmuştur. Ülke son şiddeti ile iktidar-muhalefet çarpışmasını yaşamıştır. Çatışmanın en belirgin yansıması ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin faaliyetlerini incelemek üzere 18 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'nun kurulması olmuştur. 27 Nisan'da ise Tahkikat Komisyonu'na geniş yetkiler veren yasa kabul edilmiştir. Yasaya göre komisyon basımevlerini kapatabilir, süreli yayınları yasaklayabilir, her türlü etkinlik konusunda özgürce karar alabilir ve hükümetin bütün olanaklarından yararlanabilirdi. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, muhalefet ve hukuk camiası tarafından yoğun bir eleştiriye sebep olmuştur (Savur, 2019, s. 41). Böylece Tahkikat Komisyonu ülkede geniş çapta bir tepkiye yol açmıştır. (Emiroğlu, 2011, s. 15).

Kurulan komisyonun kararlarının değişmez nitelikte olacağı kabul edilmiş ve kararlara karşı müracaat edecek bir üst makam öngörülmemiştir. Tahkikat Komisyonu'nun oluşum esnasında İnönü'nün Meclis'te yapmış olduğu konuşma 27 Mayıs'ta gerçekleşecek askeri müdahaleye dair ilk belirtiyi vermesi açısından önem arz etmiştir. (Bakan ve Özdemir, 2013, s. 391). İnönü yaptığı konuşmada; iktidar baskı rejimi uygular ve tutumunu değiştirmezse memlekette ihtilalin kaçınılmaz olacağı ve uygun şartlar tamamlandığında ise ihtilalin bir meşru hak haline gelebileceğini söylemiştir (TBMMTD, 18.04.1960, s. 206,207). İnönü'nün Tahkikat Komisyonu gelişmesinin ardından yaptığı bu konuşma, O'nun bir ölçüde darbe hazırlıklarından haberdar olduğu iddialarının ortaya atılmasına neden olmuştur. Ayrıca söz konusu bu konuşmanın darbeci subayların kararlarında güçlü bir etkisi olduğu da iddia edilmiştir (Tanıttıran, 1992, s. 62).

Tahkikat Komisyonun kurulması, İstanbul ve Ankara üniversitelerindeki hukuk profesörlerinin tepkisine yol açmıştır. Onlar, komisyonun kurulmasını Anayasa'ya aykırı olarak görmüşlerdir. Profesörlere, siyasete bulaştıkları için disiplin cezaları verilmiştir. (Zürcher, 2018, s. 277). Özellikle Hukuk Profesörü Hüseyin Nail Kubalı², belli bir hukuki temel öne sürmeden Meclis'in almış olduğu kararları sert şekilde eleştirmiş ve halkı DP'ye karşı kıskırtmıştır (Başgil, 2019, s. 118).

² Yassıada yargılamalarında, Demokrat Parti ve Menderes aleyhinde tanıklık yapmıştır.

Komisyon tartışmalarının yaşandığı Nisan ayında İstanbul ve Ankara’da çeşitli öğrenci gösterileri olmuştur. 28 Nisan 1960’ta İstanbul Üniversitesi’nin Beyazıt’taki merkez binasında, bazı Hukuk Fakültesi öğretim görevlileri ve öğrenciler orta bahçede toplanıp eylem yapmışlardır. İlerleyen saatlerde eylemler şiddetlenmiş, öğrenci ile polis arasında taşlı sopalı çatışma başlamıştır. Göstericiler, “*Menderes İstifa*” şeklinde bağırıyorlardı. Olaylar karşısında çaresiz kalan polislerin yerine askeri birlikler göstericileri durdurmak için Beyazıt Meydanı’na gelmeye başlamışlardır. Ancak polislerle karşı şiddetle hücum eden göstericiler askerleri görünce “*Türk ordusu çok yaşa*”, “*ordu ile beraberiz*” diye bağırıyorlardı (Dikici, 2014, s. 17, 18, 19). 28 Nisan’daki bu olaydan sonra ertesi gün Ankara Üniversitesi’nde benzer olaylar meydana gelmiştir. O dönemin en önemli şahitlerinden biri olan Ali Fuad Başgil üniversite öğrencilerinin gösterileri hakkında gördüklerini şu şekilde dile getirmiştir;

“Ben İstanbul’daki gösterileri başından sonuna kadar takip ettim. Bu gösteriler basit bir talebe ayaklanmasından çok ötelere ulaşmış bulunuyordu. Hiç şüphesiz bu gösterileri elebaşlar hazırlıyordu, fakat gelin görün ki onlar beş binden fazla genci bir araya getirip gırtlaklarını yırtarcasına ‘Kahrolsun Hükümet!’ diye slogan attırabiliyorlardı” (Başgil, 2019, s. 13-14, 131).

Yani darbenin ilk işareti üniversitelerden gelmiştir. Yaşanan bu olaylara daha sonradan İstanbul ve Ankara olayları ismi verilecektir. Menderes bu olayları şu şekilde değerlendirmiştir: “*Bütün memleket hâkim olan biz, İstanbul ve Ankara’nın iki sokağında mı yenileceğiz?*”. Burada hata şudur ki harekete geçen iki sokak olmamıştır. Fikrin harekete geçişi söz konusu olmuştur. En büyük bilgi örgütleri olan üniversiteler, hükümeti terk etmeye başlamıştır (Aydemir, 2019, s. 361).

Diğer yandan 555K³ ismiyle anılan olay da döneme damgasını vurmuş ve darbe sürecini hızlandıran etkenlerden birisi olmuştur. İstanbul ve Ankara’da başlamış olan ve ülke içerisinde hızla yayılan öğrenci gösterileri karşısında Demokrat Parti, 5 Mayıs saat 5’te Ankara Kızılay Meydanı’nda gösteri düzenlemeye karar vermiştir. Menderes, bu meydana toplanan taraftarlarının arasına karışarak muhalefete, arkasında hâlâ büyük bir halk tabasının olduğu mesajını vermek istemiştir (Aydemir, 2016, s. 18). Ancak iktidara muhalif olan gençler Demokrat Parti’nin düzenleyeceği bu gösteriden haberdar olmuş ve geniş kitleler halinde Kızılay’a akın etmişlerdir. Bunun üzerine iktidarı destekleyen gençler Kızılay meydanında azınlıkta kalmıştır. Bu meydana Bayar ve Menderes’e karşı çok sert protestolar gerçekleşmiş, göstericiler Menderes’i zor durumda bırakmıştır (Özsakallı, 2009, s. 49) Bu olayları 15 Mayıs’ta Ankara’daki Harp Okulu öğrencilerinin gösterileri takip etmiştir. Öğrenciler, okullarından Kızılay’a, ardından da TBMM önüne kadar yürüyüş yapmışlardır (Başgil, 2019, s. 14). Ankara’daki gösteriler büyük çaplı gösteriler olmamıştır ancak 21 Mayıs’taki gösteri siyasi açıdan büyük bir gösteri olmuştur. Suphi Karaman, Sezai Okan, Alparslan Türkeş gibi subaylar ve harp okulu komutanları öğrencilere iktidar aleyhinde düşünceler aşılamışlardır ve gösterilerde öğrencilerin iktidara karşı sert protestolar yapmaları bu aşlamaların işe yaradığını göstermiştir. 21 Mayıs günü öğleden sonra Sıhhiye Orduevi ile Güvenpark arasında subaylar grupları halinde toplanmaya başlamış, ilerleyen saatlerde ise sayıları bin civarında olan subay ve Harp Okulu öğrencileri Kızılay’a doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Olaya müdahale etmesi için Genelkurmay Başkanının emriyle Sıtkı Ulay gönderilmiştir. Ulay, subaylara bu gösterilerdeki amaçlarını sormuş, subaylar ise, “*Hedef Çankaya, Hedef İstifa*” cevabını vermişlerdir (Nalbant, 2019, s. 215, 216).

³ Olay beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay’da gerçekleşmesinden dolayı bu ismi almıştır.

Ankara ve İstanbul'daki olaylarının yanı sıra yaşanan gerginlikler ülke çapında da hissedilmiştir. Demokratlar ve CHP'liler arasında tam bir bölünme gerçekleşmiş, iç siyasetteki sert ve çatışmacı üsluptan dolayı iktidar hem muhalefete hem de muhalif basına gereğinden sert davranmıştır. Bu davranış da muhaliflerin hücumlarının artmasına neden olmuştur (Sarıtaş, 2013, s. 160). Nisan ayının sonlarına doğru bizzat Menderes'in davetiyle Ankara'ya gelen Ali Fuad Başgil⁴, Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı köşkündeki toplantıda: *"Bu durumda sert çarelere başvurmak gidişi daha da azdırır ve neticede kontrolü imkânsız tepkilere yol açar... Azami ihtiyatla hareket edilmeli ve sert tedbirlere yönelmek yerine bütün ihtimaller göz önüne alınmalıdır"* demiştir. Başgil, Demokrat Parti'nin son dönemlerinde yaşadığı sıkıntıların giderilmesinde gerekli çözümü Menderes kabinesinin istifasında görmüştür. Başgil'in bu düşüncesine Celal Bayar şiddetle karşı çıkmış, Menderes ise bu düşüncüyü kabul etmemekle beraber daha soğukkanlılıkla ve anlayışla cevap vermiştir (Başgil, 2019 s. 131, 133-134). Ayrıca Üniversite olayları meydana gelirken, Adnan Menderes'in ilk gençlik yıllarından beri beraber olduğu ve en yakın arkadaşı Etem Menderes, arkadaşına şu sözleri söylemiştir: *"Çekil artık Adnan! Bu iş bitti! Hükümet hiç kimsenin tapulu malı değildir. Çekil! Mahvolacağız. Hem kendini, hem arkandakileri mahvedeceksin..."* (Aydemir, 2019, s. 372).

Kısacası 27 Mayıs darbesine doğru gidilirken; partizan bir idari anlayışın kökleşmesi, hukuk devleti olma özelliklerinin zayıflatılması, plansız yatırım yöntemlerinin benimsenmesi, suiistimaller, enflasyonist bir mali politika ve hayat pahalılığı, fikir hayatı üzerinde kurulan baskı ve basın hürriyetini kısıtlanması (BCA, 30.1.0.0/1.10.2) ülke içerisinde gergin bir ortam doğurmuştur. Muhalefetin sert eleştirileri ve kendisini destekleyenleri gerek gizli gerek açık şekilde ayaklanmaya ve gösteriler yapacak kıvama getirmeleri ise ortamı iyice hareketlendirmiştir. Gençler ise muhalefetin kışkırtmalarından etkilenerek iktidara karşı ayaklanmışlardır. İktidara karşı yapılan bu ayaklanmalar yani darbeye giden süreçte ülkede yaşanan kargaşalar, huzursuzluklar darbenin gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır.

27 Mayıs 1960: Türk Silahlı Kuvvetleri Yönetime El Koyuyor

Tarih 27 Mayıs 1960'ı gösterdiğinde, ülkede yaşanan kargaşalar, kavgalar ve gösteriler bir askeri müdahale ile son bulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin oluşturduğu Milli Birlik Komitesi, Demokrat Parti iktidarını devirmiş, Türkiye darbe sonrası yeni bir sürece girmiştir. Ankara radyosundan saat 05.15 de okunan bildiri, Alparslan Türkeş: *"Bugün demokrasimizin içinde bulunduğu kriz ve üzüntü verici olaylar sebebiyle ve kardeş kavgasına imkân vermemek masadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır"* diyerek Türk halkını darbeye yüzleştirmiştir (BCA, 30.1.0.0/40.236.18). Milli Birlik Komitesi'nin başına geçen Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel ise; yönetime el koymanın amacını Türkiye'de demokrasinin yeniden ortaya çıkarılması olduğunu ilan edecektir (Yalçın ve Akbıyık vd. , 2016, s. 576).

Bu darbe, yıllar süren planlar sonucu meydana gelmiştir. Planları bazı albay, binbaşı ve yüzbaşılardan oluşan gizli komplocular düzenlemiştir. Darbenin başarılı olması için gerekli koşulların oluşması beklenmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içerisine darbede aktif rol oynayacak subaylar yerleştirilerek darbe altyapısı oluşturulmuştur (Zürcher, 2018, s. 279). Koşullar sağlandığında ise ülke darbeye karşı karşıya kalmıştır. Darbenin başında bulunan Gürsel yaptıkları darbenin gerekçesini şöyle açıklamaktadır:

"Sabık ve sakıt iktidar partisinin idarecileri de, asla ihlal edilmemesi icap eden Türk Anayasasını çiğnemekten çekinmediler. Neticede Türk Milletinin insanlık hak ve hürriyetleri

⁴ Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil, bilim adamı ve hukukçudur. Darbeden bir ay kadar önce, Bizzat başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Ankara'ya davet edilmişti. Darbeden önceki sıkıntılı dönemler için kendisine "Ne yapmamız lazım?" sorusu sorulmuş, görüşleri alınmıştı. Başgil, o dönemin önemli şahitlerinden biri olmuştur.

ortadan kaldırılmış, muhalefet murakabesi işlemez hale getirilmiş, adalet bağımsızlığı, haberleşme hürriyeti, üniversite muhtariyeti tahrip edilmiş, memleket akabeti meçhul karanlık bir uçuruma doğru hızla yuvarlanır bir duruma sokulmuş oldu” (TBMMD, 24.06.1960, s. 2).

Şevket Süreyya Aydemir ise Gürsel’in açıklamalarını destekler nitelikte yorum yapıyor ve darbenin kaçınılmaz olduğunu şu sözlerle izah etmeye çalışıyordu:

“İhtilale beklenen ihtilal diyebiliriz. Bu söz yerindedir. Çünkü hele Ankara’da her akli başında insan, gece odasına çekilirken ertesi sabah bir ihtilal gonguyla uykusundan uyanabileceğini düşünmüştür. Çünkü hükümet, artık havadaydı. Menderes’i karşılayan sokak kalabalıkları, milletin kendisi sayılıyordu. Hükümet; devletin temellerini teşkil eden güçlü teşekküllerden kopmuş gibiydi. Ordudan, üniversiteden, öğretmenler kadrosundan, basından, aydınlardan kopmuştu...” (Aydemir, 2019, s. 430).

27 Mayıs Darbesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin başarısıyla sonuçlanmıştır. Ancak iktidarın eski sahibi Demokrat Parti bu sürecin göz göre göre gelişi karşısında gereken tedbirleri almakta yetersiz kalmıştır. Demokrat Parti olaylar karşısında arkasındaki halk desteğine güvenmiş ve halkın algısının bir anda değişebileceği gerçeğini unutarak soğukkanlılıkla hareket etmiştir (Ağır, 2018, s. 9). Büyük şehirlerde yükselen tansiyon karşısında da bir izleyici gibi sürecin işlemlerini uzaktan takip etmiştir.

Darbe günü, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Namık Gedik başta olmak üzere Demokrat Parti Milletvekilleri gözaltına alınmış ve Harp Okulu binasına götürülmüştür. Menderes ise bu sırada Eskişehir’de bulunmaktadır. Menderes sabah erken saatlerde askeri müdahaleden haberdar olmuştur. Bunun üzerine Kütahya üzerinden Ege illerine geçme teşebbüsünde bulunmuştur ancak Kütahya’da durdurulmuştur (Yaşar, 2019, s. 482). Darbe günü Kütahya’da tutuklanan Menderes, Eskişehir üzerinden Ankara’ya götürülmüştür. Bu yolculukta Menderes’in neler hissettiği asla bilinmemiştir. Çünkü o andaki hissini ancak kendisi dile getirebilirdi. Fakat bilinenler şunlardı: Darbe olmuş, iktidar devrilmiş ve Menderes’in kaderi ise artık darbenin kanunlarına bağlı olmuştu (Aydemir, 2019, s. 437).

27 Mayıs askeri müdahalesinin gerçekleşmesi Ankara ve İstanbul’daki halk tarafından özellikle de bu şehirlerdeki öğrenciler ve aydınlar tarafından büyük bir sevinç ile karşılanmışken, kırsal kesimdeki halk bu müdahale karşısında sessiz kalmıştır (Zürcher, 2018, s. 279). Darbeye sessiz kalmayanlar bu darbeyi “*ikinci kurtuluş*” olarak değerlendirmiş ve CHP ileri gelenlerden Hıfzı Oğuz Bekata, birinci cumhuriyetin sona erdiğini yazmıştır (Bora, 2017, s. 164). Bu darbenin gerçekleşmesi orduya bakış açısını değiştirmiştir. Yani artık ülkenin kaderi devrilen iktidarda değil ordudadır. Başka bir deyişle; ülkenin geleceğini ordu belirleyecektir. Söz konusu zihniyeti Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın “*Ordular Günaydın!*” şiirinde görebiliriz: “*...Ordular; gücü topluluğun./ Ordular toprağımızın çiçeği./ Kavaklardan çamlara dek./ İşte, en yüce çağların parıltısında, Ordular yapar geleceği./ Akan ne, yıldız ışığı değil, tan ağartısı değil, / Evrenden evrene uzanan, bir sudur. / Dağ taş. / Duyar; yürür; düşünür dağ taş./ Ordular; ulusların usudur*” (Kaynar, 2017, s. 28). Darbeden kısa zaman önce ülke içerisinde vuku bulmuş huzursuzluklar, kargaşalar ve buna bağlı olarak sokakların güvensiz haline gelmesi sonucu yorulan halk için ordu bir umut ışığı olarak görülmüştür.

Darbeyi müteakip, zihniyetlerin değişiminde ve darbeye meşruiyet kazandırılmasında siyasi propaganda önemli rol oynamış ve bu konuda oldukça başarılı olunmuştur. Bu amaçla basın, radyo, afiş, plak, kitap, pul, dergi gibi birçok propaganda aracı kullanılmıştır. Kamuoyunda da en çok yer alan konu üniversite

olaylarında hayatını kaybettiği öne sürülen ve “*hürriyet şehitleri*” olarak gösterilen öğrenciler olmuştur. Darbeciler, üniversite öğrencileri ve aydınlar arasında kabul görebilmek ve kamuoyunda meşruiyet sağlayabilmek için “*hürriyet şehidi*” kavramını kullanmış, bu yolla halkın motivasyonunu yükseltmek istemişlerdir. Bunun dışında dönemin gazetelerinde “27 Mayıs İhtilali olmasaydı korkunç bir baskı rejimi kurulacaktı” haberleri de gündemde olmuştur (Vural, 2020, s. 164, 165, 166). Darbeciler, zaferlerini haklı gösterebilmek için sadece Demokrat Parti’nin son dönemlerinde yaşanan toplumsal ve ekonomik sancıları öne sürmemişler, siyasi propaganda yapma yolunu da sıkça kullanmışlardır. Bu yolla da kamuoyunu, darbenin haklılığına ikna etmeye çalışmışlardır.

Yassıada Yargılamaları

27 Mayıs darbesinin ardından Milli Birlik Komitesi ilk olarak TBMM ve hükümeti feshetmiş ve bütün siyasi faaliyetleri yasaklamıştır (Önal, 2015, s. 526). Daha sonrasında komite tarafından inkılâp mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemeler bir başkan ile iki üye ve bir savcıdan oluşmuş ve her mahkeme için iki yedek üye ve gerektiği kadar savcı yardımı sağlanmıştır. İnkılâp mahkemeleri hakkındaki kanunun 4. maddesinde cezalara ilişkin bilgi yer almaktadır. Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babının birinci, ikinci ve dördüncü kısımlarındaki yazılı suçları işleyenler, Milli Birlik Komitesi üyelerinin ve bakanlarının şahıslarına karşı tecavüzde bulunanlar, Milli İnkılâp hareketine ve kurallarına karşı zarar verici propagandalar yapanlar ya 5 yıldan başlayarak 15 yıla kadar giden ağır hapis cezasına ya da ölüm cezasına çarptırılacaktır. (Resmi Gazete, 22.08.1960, s. 1). Demokrat Partililer yargılanmak üzere Yassıada’ya götürülmüş ve orada çeşitli davalarda yargılanmışlardır. Yassıada’da kalan tutuklular için özel bir nöbet yöntemi düzenlenmiştir. Bayar ve Menderes’in odalarında 24 saat nöbet tutulur ve nöbetçiler bir saatte bir nöbet değişiminde bulunarak kendilerine ayrılan koltukta görevleri bitene kadar otururlardı. Muhafız subaylar, Bayar ve Menderes ile sadece ilaç, yemek, tuvalet gibi günlük ihtiyaçları ve onların yapacakları başvurularla ilgili olarak konuşabilirlerdi (Özsakallı, 2009, s. 89). Yassıada duruşmalarını yakından takip eden gazeteci yazar Tekin Erer, Menderes’in tutukluluk durumu ile ilgili özetle şunları yazmıştır: Menderes, 16 ay boyunca odasında pencereleri kapalı şekilde tutulmuştu ve odasında sürekli ışık yanıyordu. Menderes başkanlığı süresince çok çalışan ve devamlı hareket halinde olan bir insandı. Böyle çok hareketli bir insanın gündüz ışığına hasret bırakılıp bir odada tutulması ve hareketsiz kalması O’nun ruhi yapısını çok olumsuz etkilemişti. Ayrıca kimseyle konuşurulamıyor ve kimseyle fikir alışverişi yaptırılmıyordu (Menderes ve Akyol, 2007, s. 37).

Samet Ağaoğlu ise Yassıada’da uygulanan rejimi şu şekilde anlatmıştır:

“Başka koğuşlarla temas imkânlarımız yüzde yüz kesilmişti... Bir kere tam iki ay yemekler ve tıraş olma dışında odalarımızdan çıkamadık. Pencereler hemen her gün kapalı. Koridorların kapısında Tomsonları odalara çevrili nöbetçiler: Her saatte bir değişen nezaretçi subaylar: Aylarca sonra havalandırmaya çıkardıkları zaman da ancak haftada iki veya üç gün ve en fazla yirmi dakika dolaşabiliyorduk... Mesela günün birinde koridorların Heybeli’ye bakan pencerelerini dışarıyı görmeyelim diye koyu sarı renge boyadılar: Bir başka gün kapılarımıza çengel taktılar. Bazen “Hazırlanın, havalandırılmaya çıkılacak” diyorlar, fakat uzun süre belettikten sonra vazgeçiyordu. Havalandırmaya çıkarken veya sorgulara giderken tek sıra oluyorduk. Ara sıra yemek ve kahvaltılara da böyle indiriyorlardı. Bayar ve Menderes hiçbir zaman aramıza karıştırılmadılar” (Ağaoğlu, 1967, s. 174-175).

Tutukluların hepsinin odasında ada kumandanının her şeyden haberdar olması için dinleme cihazı bulunmaktaydı. Ayrıca yaz alaylarına gelindiğinde adayı sivrisinekler, pireler ve tahtakuruları basmıştı. Böylece tutuklular, sineklerden bitkin düşecek böylece bunalıp uyuyamayacak ve düşünemeyecek hale geleceklerdi. Bu durumun sorumlusunun ada komutanı Tanık Güryay olduğu iddia edilmektedir (Tutar, 2009, s. 65).

Yassıada’da yargılamalar için Yüksek Adalet Divanı adında bir mahkeme oluşturulmuş ve Adalet Divanı birçok yargıç ve savcıdan meydana gelmiştir (Eltetik, 2009, s. 131). Salim Başol, Yüksek Adalet Divanı başkanlığına getirilmiştir. Başsavcılığa ise Altay Ömer Egesel seçilmiştir. Altay Ömer Egesel başkanlığındaki komite tarafından tutuklular tek tek sorgulamalara alınmış ve 14 Ekim 1960 tarihine kadar sorgulamalar bitirilmiştir. Bunun üzerine bir iddianame hazırlanmış ve kabul edildikten sonra da yargılamalar başlamıştır (Atlı, 2020, s. 72, 73). Bu yargılamalar eski İtalyan Ceza Kanunu örnek alınarak yürütülmüştür. Yargılamalar şu sırayla yapılacaktı; ilk olarak iddianame okunacak, sonrasında yargıçlar tarafından sanıklar sorguya çekilecek, ardından iddia makamı dinlenecek, müteakiben iddia makamı tanıkları dinlenecek ve son olarak savunma gerçekleştirilecekti (Eltetik, 2009, s. 133).

14 Ekim 1960 sabahı Yassıada duruşmalarının başladığı gün olmuştur. Yassıada’daki Deniz Okulu büyük jimnastik hanesi mahkeme salonu olarak düzenlemiştir. Salonun sol ve arka tarafına dinleyici tribünleri yerleştirilmiştir. Sanıklar orta yerde oturacak, salona önce dinleyiciler sonra protokol sırasına göre sanıklar alınacaktır. (Tutar 2009, s. 73). Başkan Salim Başol mahkeme salonuna gelip yerini almış, sağına ve soluna ise divanın asil üyeleri oturmuştur. Bu asil üyeler, alınan kararlarda imzası olan kişilerdi. Söz konusu kişiler; Selman Yörük, Rıza Tunç, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Hasan Gürsel, Mehmet Çokgüler, Vasfi Gökso, Ali Doğan Toran idi (Hürriyet, 16.09.1961, s. 3). Salonda herkesin oturacağı yer belirlenmiştir. Salim Başol duruşmayı açmıştır. Önce yoklamalar yapılmıştır. Menderes, sanıklar bölümünün ön sırasında, başta, Bayar’dan sonra ikinci olarak oturtulmuştur (Aydemir, 2019, s. 469). Menderes’in mahkeme karşısına ilk günkü halini Samet Ağoğlu “*Arkadaşım Menderes*” isimli eserinde şu şekilde anlatmıştır:

“Birden önümdeki sırada Bayar’ın başını tanıdım. Yanında oturanı seçemedim önce. Yalnız çok ince bir boyun, gevşek beyaz yaka ve sarı saçlar gözüme çarptı. Bir ara başını çevirdi, o zaman, Bayar’ın yanında oturanın Adnan Bey olduğunu hayretle gördüm. Yarabbi ne hale gelmişti? Zayıflamış, zayıflamıştı. Yüzünde benek benek çiller. Sanki uzun bir hastalıktan yeni kalkmıştı. Kararname okunduktan sonra celseye kısa bir ara verildi. O zaman Adnan Beyle yüz yüze geldik. Burnu incelmış ve uzamış, bakışları yorgun. Teselli ettim: Siz kadere inanırsınız ne yapalım, üzülmeyin! Cevap yerine, dudaklarında halsiz bir gülümseme...” (Ağaoğlu, 1967, s.176-177).

İthamname okunduktan sonra ilk söz isteyenlerden biri Menderes olmuştur. Kendisine söz verilmiştir. Güçlülükle yerinden kalkar vaziyette ve yavaş yavaş yürüyerek, parmaklık arasında bulunan mikrofona gitmiştir. Ve Menderes’in mahkemedeki ilk sözleri şunlar olmuştur:

“Sadece usule ait maruzatta bulunacağım. Bir insanın, haklarını bütünü etrafıyla müdafaa edebilmesi için, muayyen şartların mevcudiyetine lüzum vardır kanaatindeyim. Ve bu maruzatımı takdir buyuracağınızdan eminim. Bendeniz beş aydan beri, tamamıyla tecrit edilmiş vaziyette bulunuyorum. Bir tek odanın içinde ve günün yirmi dört saatinde, her saat değişen bir nöbetçi subay beyin nezareti altında, hiçbir kelime konuşmak imkânını olmamak şartıyla yaşıyorum. Bu itibarla konuşma takatim ve akli melekâtım, hakikaten za’fa uğramış

bulunuyor. Arzum şudur: Bana imkân verecek, moralimi, asabımı düzelterek bir rejimin tatbiki. Nöbetçi subay beyle bir kelime dahi konuşmaya mezun değilim. Beş aylık mecmu konuşmalarım, on, on beş saati geçmez. Bir mazmun huzurunuzda böyle gelecek olursa, haklarını müdafaa etmekte, moralitesinin büyük bir kısmını kaybetmiş olduğuna emin olmamızı istirham ederim. Bendeniz huzurunuzda kumandan beyefendiye şükranlarımı arz ederim ve yine huzurunuzda, subay beylerin nazik muamelelerine teşekkür ederim. Ancak hiçbir kelime konuşmadan günün yirmi dört saatinde karşı karşıya bulunmaktayım” (Aydemir, 2019, s. 470, 472).

İlk günü böyle geçen dava sürecinde Adnan Menderes çok sayıda davadan sanık olmuştur. Duruşmalara, Menderes’e ait suçlamalardan olan Bebek davasıyla ve Bayar’ın ise Köpek davasıyla başlanmıştır. Sonrasın da ise Anayasa İhlali, 6-7 Eylül Olayları ve yolsuzluk ile ilgileri davaların görüşmesine geçilmiştir. (Topçu ve Akılmak Topçu, 2017, s. 67-68). Bu davaların dışında Menderes’sin diğer dava konuları şunlardır: İpar davası, örtülü ödenek, suiistimal davaları, Topkapı olayları, Demokrat İzmir Gazetesi Matbaası’nı tahrip ettirme, istimlak yolsuzlukları, Vatan Cephesi, İstanbul ve Ankara (üniversite) olayları, Çanakkale İskele ve Geyikli 31. kilometre olayları ve Kayseri olaylarıydı. Rejimle ilgili davalar için Başsavcı Egesel ölüm cezası istemiştir. Bunun dışında bir de Radyo davası vardır. Ancak Yüksek Adalet Divanı bu davayı duruşma sırasında müstakil hüviyetli dava görmemiş ve ön karar vermeden Anayasayı ihlal olayı olarak Anayasa davası ile birleştirmiştir (Hürriyet, 15.09.1961). Yargılamalar devam ederken basında, Menderes’in iktidar dönemiyle ilgili olup mahkemede gündeme gelen çeşitli iddialara yer verilmiştir. Milliyet gazetesi sanık Refik Koraltan’ın hatıra defterindeki notlara dayandırarak; Menderes’i bir gurur kapladığı, kendini neredeyse tek adam sandığı, her şeye hâkim ve sahip olma rolüne büründüğü ve ayrıca artık kimseyi dinlemediği iddialarını satırlarına taşımıştır. Bu notlar Adnan Menderes’in hem mütehakkim mizacını hem de kanun ve nizamlara karşı kayıtsız kaldığını ispatlamak amacıyla mahkeme tarafından dikkate alınan bir durum olmuştur (Milliyet, 17.09.1961, s. 4). Cumhuriyet gazetesi ise Menderesle ilgili farklı iddiaları okuyucularına sunmuştur. Bu iddialardan bazıları şöyledir:

1. Demokrat Parti grubu konuşmalarında Menderes, başbakanlığı bırakmayacağını ve gerekirse bunun için silaha başvuracağını söylemiştir.

2. Menderes birçok dava için demokrasiyi yok saymanın gerektiğini dile getirmiştir.

3. Ethem Menderes’in hatıra defterlerine göre de Menderes, genel seçimleri kaybedeceğini hissettiği anda ne olursa olsun iktidarda kalacağını hatta bunun için Cumhuriyet Halk Parti’sini bile dağıtacağını söylemiştir. Bu sözlere ilaveten radyo mücadelesiyle Cumhuriyet Halk Partisi’ni ve İsmet İnönü’yü bitireceğini dile getirmiştir. (Cumhuriyet, 17.09.1961, s. 5).

Yassıada’da birçok isim yargılanmıştır. Menderes gibi dikkat çeken diğer bir isim Celal Bayar olmuştur. Bayar: köpek, 6-7 Eylül Olayları, Topkapı olayları, Kayseri olayları, İstanbul-Ankara olayları, Anayasa ihlali davalarından yargılanmıştır. Fatin Rüştü Zorlu: 6-7 Eylül Olayları, İpar, Radyo, İstanbul-Ankara olayları davalarından; Hasan Polatkan: Barbara, Vinylex, İpar, İstanbul-Ankara olayları davalarından yargılanmıştır. Bunun dışında Adnan Menderes’in yakın arkadaşı Ethem Menderes ise İstanbul-Ankara olayları davasından yargılanmıştır (Milliyet, 15.09.1961, s. 1).

15 Eylül 1961 günü Yassıada’da karar günüdür. Bu tarihi hükmü, Başkan Salim Başol açıklamıştır (Ek 1). Karar, bir aydan beridir Heybeliada Panorama Oteli’nde, geceli gündüzlü çalışan on dört kişilik

Yüksek Adalet Divanı’nın dokuz asil üyesinin imzasını taşımaktadır (Hürriyet, 15.09.1961, s. 1). Kararlar ile ilgili gerekçeler okunmayacak ve 19 davanın kararı bir oturumda açıklanacaktır (Ulus, 15.09. 1961 s. 1). Böylece 14 Ekim 1960 Cuma sabahı saat 9.30 da başlayan tarihi Yassıada duruşmaları 337 gün sonra 15 Eylül 1961 sabahı saat 9.30 da açıklanan Yüksek Adalet Divanı kararıyla son bulacaktır. Bu büyük ve çok sanıklı dava artık tarihe mal olacaktır (Akşam, 15.09.1961, s. 1). Kısacası 15 Eylül 1961 günü, artık söz yargıcındır. Duruşmalar bitmiştir ve sanıklar hüküm giyecektir. Bu hükümler beraattan ölüm cezasına kadar değişmektedir. Esas konu anayasayı ihlalidir. Bunun kanundaki cezası ise ölümdür (Aydemir, 2019, s. 493).

15 Eylül tarihli Ulus gazetesinde Milli Birlik Komitesi basın irtibat bürosu tarafından bir bildiri yayınlanmıştır. Bu metin, verilecek kararlar karşısında halkın dizginlenmesini amaçlamaktadır ve şu şekildedir:

“Aziz Türk Milleti, Yassıada duruşmaları neticelerinin açıklanacağı şu günlerde vatandaş vicdanını bulandıracak ve Milli Birlik Komitesi’nin kanuni otoritesini zedeleyecek mahiyette bazı şayiaların tereddütsüzce yayılmakta olduğu maalesef müşahede edilmektedir. Büyük Türk Milleti şuna emin olmalıdır ki, Milli Birlik Komitesi 27 Mayıs ruhuna uygun yapmış olduğu yeminin ışığı altında kanunlarla sınırlanan yetkilerini, vicdani kanaatlerinden başka hiçbir tesire kapılmaksızın memleketin yüksek menfaatlerine en uygun olarak kullanacaktır. Her zaman milletin huzuru için çalışan Milli Birlik Komitesi bu açıklamayı bir vazife bilmektedir.” (Ulus, 16.09.1961, s. 1).

Mahkemede açıklanan kararların önemli kısımları genel hatlarıyla şu şekildedir: Sanık Adnan Menderes’in yeni doğmuş çocuğu öldürtme ve Doktor Atabek’i azmettirme suçundan beraatına, 6-7 Eylül Olaylarından dolayı 4 sene hapis ve 250 lira para cezası verilmesine ancak bu olayın getirdiği zararlardan ötürü hapis cezasının 6 seneye para cezasının da 375 liraya çevrilmesine, İpar Transport Şirketinin döviz yolsuzluğundan dolayı 400 lira para cezasına ve 6 ay memuriyetten uzaklaştırılmasına, örtülü ödenekten dolayı ağır hapis ve para cezasına çaptırılmasına, Demokrat İzmir, Topkapı, Çanakkale ve Kayseri olayları, Radyo, Vatan Cephesi, İstimlâk yolsuzlukları ve İstanbul-Ankara olaylarında dolayısıyla ölüm cezasına çaptırılmasına karar verilmiştir. Ölüm cezasına çaptırıldığı olaylar Anayasayı ihlal etme olarak kabul edilmiştir (BCA, 010.09.90/275.5). Celal Bayar’ın köpek davasından 4 yıl 2 ay hapsine, Topkapı, Kayseri, İstanbul ve Ankara olaylarından ötürü Anayasayı ihlal etme suçundan ölüm cezasına çaptırılmasına karar verilmiştir (Akşam, 16.09.1961, s. 6). Fatin Rüştü Zorlu’nun, 6-7 Olaylarından dolayı 6 yıl hapsine ve 375 lira para cezasına, İpar Transport Şirketi’nin döviz kaçakçılığı davasından 1 yıl hapsine ve 400 lira para cezasına, İstanbul-Ankara olaylarından dolayı Anayasayı ihlal etme suçundan ölüm cezasına çaptırılmasına karar verilmiştir (Eltetik, 2009, s. 168). Hasan Polatkan’ın, Vinylex davasından 7 yıl hapsine ve rüşvet aldığından dolayı 550 bin lira para cezasına, İpar davasından dolayı 6 ay hapis ve 200 lira para cezasına, Barbara davasından dolayı 3 ay hapis 200 lira para cezasına, İstanbul-Ankara olayları ile Anayasayı ihlal davalarından dolayı ölüm cezasına çaptırılmasına karar verilmiştir (Akşam, 16.09.1961, s. 6). Bunun dışında, müebbet hapis cezasına çaptırılanlar arasında Medeni Berk, İzzet Akçal, Tevfik İleri, Orhan Dinçer, Selim Yatağan, Necmettin Önder gibi isimler yer almıştır (Vatan, 16.09.1961, s. 5).

Milli Birlik Komitesi 15 idam cezası uygun görmüş ama bunlardan 12’sini müebbet hapse çevirmiştir (Hürriyet, 16.09. 1961, s. 1). Cezaları idamdan müebbet hapsine çevrilen isimler şunlardı; Refik Koraltan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman, Rüştü Erdulhun ve Celal Bayar’dır (Vatan,

16.09.1961, s. 1). Haklarındaki idam kararı Milli Birlik Komitesi tarafından onaylanan sanıklar ise; Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan olmuştur (Milliyet, 16.09.1961, s. 1) (Ek 2). Yüksek Adalet Divanı tarafından kabul edilen ölüm cezaları hakkındaki karar şu şekildedir;

“Yüksek Adalet Divanınca ve İttifakla ölüm cezasına çarptırılan sakat Reiscumhur Celal Bayar, sakat Başbakan Adnan Menderes, sakat Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakat Maliye bakanı Hasa Polatkan'ın ölüm cezalarını tasdik etmiş ancak bunlardan Celal Bayar'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezasını müebbet ağır hapse tahvil eylemişti” (TBMMTD, 15.09.1961, s. 3)

İdamlar ve Yansımaları

Yargılamalar sonucunda kesinleşen infazlar İmralı Adası'nda yapılacaktı. Bu bilgi daha Yassıada mahkemeleri devam ederken söz konusu adanın cezaevi savcısına bildirilmişti ve İmralı Adası'nda hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı (Topçu ve Akılmak Topçu, 2017, s. 71). Yassıada yargılanmaları sonrası 16 Eylül de İmralı Adası'na götürülen Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan asılırken Adnan Menderes hâlâ Yassıada'daydı (Sarıtay, 2013, s. 167). Çünkü Menderes komadaydı (Ek 3). Menderes tek pencere odasında oksijen çadırı altında yatmaktaydı. İstanbul Tıp Fakültesi Farmakoloji ve Tedavi Kliniği Direktörü Ord. Prof. Sedat Tavat ve Amiral Eristol Hastahanesi Dahiliye Mütahassısı N. Yeğinsu iki saatlik konsültasyon neticesinde, Menderes'in komaya giriş sebebine iki ihtimal vermişlerdi. Yapılan incelemeye göre, Menderes ya çok miktarda uyku hapi almıştı ya da korku ve heyecanın vermiş olduğu yoğun hisler sebebiyle ender rastlanan koma uykusuna girmişti. Bu konuya açıklık getirmek için Yassıada Kumandanı Albay Tarık Güryay, önceki gün adada arama-tarama yapıldığını ve uyku hapi bulunmasına imkân olmadığını söylemiştir (Akşam, 16.09.1961, s. 5).

Talat Asal, müvekkili Adnan Menderes'in intiharı ile ilgili şüphelerini ve tereddütlerini dile getirmiş ve bunu maddeler halinde sunmuştur:

“1. Menderes uyku ilacı ile intihara kalkışmıştır. Bu husus, hastanede midisinin yıkanmış olması ile sabittir:

2. Kendilerinin hemen her gün doktor muayenesine tabi tutulduğu bir gerçektir. Yassıada kayıtları ile sabittir:

3. Kendilerine ilaç verilmek gerekiyorsa bu ilacın doktor reçetesiyle verildiği de bir gerçektir:

4. Doktor tarafından verilen ilacın reçetesinin eczaneye tevdi edildiği ve ilacın reçete ile kayda geçmek suretiyle ancak teslim olunduğu tartışmasızdır:

5. Uyku ilacının çok ağır bir ilaç olduğu hele hele böyle bir ilacın eczaneden reçetesiz alınamayacağı da ayrı gerçektir:

6. O halde: İnsanı öldürecek miktarda uyku ilacı nasıl ve kimin tarafından tedarik edilmiştir? Yassıada şartlarında bu nasıl mümkün olmuştur?

7. Şöyle bir söylenti vardı: Müvekkilime her gün bir uyku ilacı verilmiş. Kendisi ilacı dilinin altına saklayıp, biriktirmiş ve toptan içmiş.

Şimdi bu söylentiye bakalım:

a- Müvekkilim küçük bir odada hapsedilmektedir.

b- Bu odada soymasız, telli, demirden, siyah bir karyola vardır.

c- Dört ayaklı tahta bir masa vardır; masanın gözleri yoktur.

d-Odada iki sandalye vardır: Birinde müvekkilim, diğerinde nöbetçi oturmaktadır.

e- Odada tahtadan ufacak bir dolap vardır. Bu kadar...”(Asal, 2003, s. 222)

Menderes’in bu kadar ilacı saklamış olması mümkün gözükmemektedir. Çünkü oda içerisindeki koşullar bunu göstermektedir. Yatak ve yorgan çarşaflarının veya yastık kılıflarının içinde saklayamazdı çünkü bunlar sürekli değişmekteydi. Tahta masanın da gözleri olmadığı için masada da saklayamazdı. Dolaba koyması hiç mümkün değildi çünkü dolap açıktı ve sürekli temizlenmekteydi. Elbiselerinin ceplerine de koyması mümkün olamazdı. Üstü devamlı aranmaktaydı. Sonuç olarak, başında nöbetçi olduğu için hiç birini yapması mümkün değildi.(Asal, 2003, s. 222, 223). Bu bilgileri dikkate alınca Menderes’in komaya girmesine neden olan zehirlenmenin ne olduğu net olarak bilinmemektedir demek doğru olacaktır.

Tarih 17 Eylül 1961 idi ve Menderes’in sağlık durumu tamamen düzelmişti. Ancak Menderes o gün ölüme gideceğinden habersizdi (Dodanlı, 2014, s. 239). 17 Eylül Sabahı, en yakın arkadaşı Ethem Menderes, Adnan Menderes’in odasına girmişti. Bu, iki yakın arkadaşın birlikte geçirdikleri son anları olmuştur(Aydemir, 2019, s. 502). Adnan ile Ethem gençlik yıllarından, Aydın’dan, çiftlikten bahsetmişlerdi. Menderes arkadaşına:

“Ah Ethem! Dedi... Bir daha politika mı? Tövbeler olsun! Düşün, Serbest Fırka’ya girdik, sonunda başımıza neler geldi biliyorsun. Hele bir çiftliğe yerleşelim, yemin ediyorum, Aydın’a bile uğramayacağım. Çine Çayı’nın dibindeki söğüt ağaçlarının altında, başımı göğe çevireceğim, söğüt ağaçlarının yüzümde dolaşmasının verdiği saadetle yetineceğim. Hiçbir şeyi karışmayacağım...” demişti (Sarıtaş, 2013, s. 163).

Ama o gün Menderes hakkındaki hüküm infaz edilmiştir. İnfazdan evvel de Menderes’in sıhhi durumunun düzeldiği resmi bir raporla tespit olunmuştur (Cumhuriyet, 18.09.1961, s. 1) (Ek 4). Bu rapordan sonra 17 Eylül Saat 12 sıralarında Adnan Menderes, bir avcıbotla ve yine avcıbot korumalarla İmralı Cezaevi’ne götürülmüş ve kendisini bekleyen infaz savcısı Altay Ömer Egesel tarafından, hakkındaki idam hükmünün burada infaz edileceği bildirilmiştir (Dodanlı, 2014, s. 239). Menderes, hüküm kendisine okununcaya kadar idam edileceğini öğrenememiştir. Menderes’e, Yassıda da muayene edildikten sonra İmralı’ya götürüleceği söylenmiştir. Menderes, “İdam mı götürülüyorum?” diyecek kadar olanlardan habersizdir. Bundan sonra İmam Ethem Akalın ve Abdürrahim Hürdoğan son dini telkinde bulunmuşlardır. Adnan Menderes, son söz olarak “*Hatalarımın ve bazı çocukluklarımın cezasını çekiyorum.*” demiştir. İdamdan önce hükmü kendisine okuyan Başsavcı Egesel ve yardımcılara, kendilerine karşı hiçbir kırgınlığı olmadığını da söylemiştir (Milliyet, 19.09.1961, s. 1) (Ek 5). Böylece Menderes hakkında verilen idam kararı Milli Birlik Komitesi tarafından onaylandıktan tam 36 saat sonra infaz edilmiştir. (Hürriyet, 18.09.1961, s. 1).

Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın idamları Türkiye’nin yakın tarihinde tartışmaya açık bir konu olmuştur. Ülkenin 10 yılını yöneten ve birçok gelişmenin ve değişimin altına imza atan devlet adamlarının idam edilmeleri çok da kabul edilebilir değildir. Birçok ismin idamları ve Menderes’in durumuyla ilgili düşüncelerini süreç içerisinde açıkladığını görmekteyiz. Bunlardan birisi olan Burhan Dodanlı şu yorumu yapmaktadır:

“Karşılığında, TCK’nın 146/1 maddesi yerine, diğer sanıklara yapıldığı üzere, 146/3 maddesi ile birlikte hafifletici maddeler pekâlâ uygulanabilirdi. Diğerleri idam edilmediyse, o üç infaz olmayabilirdi. Olmamalıydı... Suçlu da olsa, ömrü boyunca ülkesinin kalkınması uğrunda ter dökmüş o güzide insanlar asılmamalıydı. Aradan bunca yıl geçmiş olsa da, daha nice yıllar boyunca bu acının unutulacağını sanmıyorum. Yazık edilmiştir: Hisler, adalete engel olmuştur. Niyetimiz yargıyı eleştirmek değil, ancak içimizi sızlatan bu hukuka aykırı yargılama sonunda verilen kararın haksızlığını, bu kararın kamu vicdanında açtığı derin yarayı bir kez de bu vesileyle dile getirmekten ibarettir” (Dodanlı, 2014, s. 240-241).

Samet Ağaoğlu ise Adnan Menderes’in idam edildiği günkü duygularını şu cümlelerle anlatmaktadır:

“ 17 Eylül Pazar sabahı. Adanın küçük meydanında büyük hareket var. Jip gidip geliyor; askerler telaşla dolaşıyorlar; küçük bir torpido biraz açıkta duruyor; hava dağınık bulutlu. Koşullardaki mahkûmların aklına gelen hemen o ihtimal! Acaba bugün mü? Ruhumuzun karanlığında beklediğimiz seher doğmuyor demek! Saat on iki sularında koğuşa bir subay girdi: “Pencerelere yaklaşılmayacak!” Biraz geçti. Dışarıda gürültüler artıyor; torpidodan hoparlörle verilen anlaşılmasız emirler! Subay yine girdi: “Herkes yatağına uzanacak!” demek kaldığımız binanın önünden geçirecekler. Saat on üç. Kirazoğlu hafif sesle Kur’an okuyor. Torpidodan bu sefer açık işitilen bir ses: “Ameliyat oldu mu?” Saat 13.30’a geliyor. Şiddetli bir yağmur başladı. Yatağımda gözlerimi kapadım. Hayalimde ayak sesleri var: Evet, hayalimde, ama onları işitiyorum, tanıdığım sesler. Yavaş yavaş yaklaşıyorlar. Şimdi koğuşun önünden geçiyor diye düşünüyorum. Yapılan bir yolu, hizmete açılan bir fabrikayı görmek için yürüdüğü gibi ağır ağır, adım adım. Soruyorum kendime, neden onlar ve o, neden biz de değil? Onu ve onları ölüme götüren yolda iyi fena ne yapıldıysa beraber yapıldı. Arkadaşları bendim, bizlerdik! O halde evvelki gece ölüme gitmiş olanlar benim için de bizim için de yürüdüler! Şimdi giden de benim için, bizim için gidiyor!” (Ağaoğlu, 1967, s. 203-204).

Tuğrul Sarıtaş, Menderes’in hayatını ve idamını tek bir cümleyle şöyle özetlemiştir: “Çakar Beyli Çiftliği’nden, çakar dikenli yollarda yürüyen, günümüzde suçluluğu ile suçsuzluğu tartışılan, bir devre imza atmış, bir imzasıyla da idam sehpasında sonlanan ömrün adı Menderes!” (Sarış, 2013, s. 5).

Adnan Menderes’in idam edildiği yılda şair Mehmet Hanifi Sarıyıldız, idam mahkûmu adlı şiirinde bazı kaynaklarda demokrasi şehidi olarak da anılan Adnan Menderes’in duygularına seslenerek onun anısına şu satırları zikretmiştir: “. . . İpe çekilen ben miydim, idamı isteyen savcı, kararı veren hâkim, gerçekten hâkim miydi, bilemedim... Buna rağmen, kimseye kurgun ve dargın değilim. Dilerim, İmralı’da toprağıma düşen yağmur, umut ve bereket olur; diyebildim” (Yakar, 2012, s. 132).

Şevket Süreyya Aydemir’in idam konusundaki kanaati ise şu şekildedir: “ Türk kamu efkârı, bu hükümleri ve bu infazları asla doğru bulmamıştır!” (Aydemir, 2019, s. 504). Her darbeye, darbeyi gerçekleştirenler, hukuksuz eylemlerine meşruluk kazandırabilmek için gerekçeler ortaya atmışlardır. Çoğu zaman da arkalarında ciddi bir halk desteği sağlamışlardır. Ancak halk tarafından seçilmiş bir iktidarın askerler tarafından devrilmesi ve siyasi liderinin idam edilmesi makul bir durum değildir. Çünkü bu ne siyasi etik açısından ne de ahlaki açıdan kabul edilebilir bir durum olamaz. Ağır’a göre, öncelikle İsmet İnönü’nün darbe

karşısındaki tavrı ağır tenkiti hak etmiştir. Çünkü İnönü’nün destek vererek ortalığı kızıştıran tutumu, kendinden sonra gerçekleşecek darbelerin psikolojik alt yapısını oluşturmuştur (Ağır, 2018, s. 8).

İdamların gerçekleşmemesi için yurt dışından tepkiler gelmişti. Mesela Milletlerarası Hukukçular Komisyonu Genel Sekreteri Leslie Monroe ile Alman Plessen, Yassıada’da ölüm cezasına çarptırılan kişilerin affı için Cemal Gürsel’e bir yazı göndermişlerdi. Yazıda, Yassıada’daki ölüm cezalarının demokrasi ve insanîyet namına affedilip hapis cezasına çevrilmesini rica etmişlerdi. Ayrıca yazının devamında “*ölüm cezasına çaptırılanlar yaptıklarının cezasını hapiste de çekebilirler; bu yetmez mi?*” ifadesi de yer almıştır (BCA, 30.1.0.0/63.388.2). Bunun dışında İngiltere Kraliçesi ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Kennedy de idamları önlemeye çalışmış ancak bu da sonuçsuz kalmıştır (<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/107229-27-mayis-darbesi-kronolojisi-ve-yassiyada-durusmalari>).

Sonuç olarak, bu idamlar gerçekleşmiştir. Bu idamların üzerinden çok yıllar, çeşitli darbe girişimleri ve bir darbe daha geçmiş, ülke uzun zaman koalisyon hükümetleriyle idare edilir hale gelmiştir. Ülkede düzeni sağlama konusunda büyük çabalar sarf eden Turgut Özal iktidarı döneminde Menderes ve idamı yeniden gündeme gelmiştir. Turgut Özal ve 218 arkadaşının, Menderes, Polatkan ve Zorlu’nun mezarlarının İmralı’ndan nakli ve isimlerinin bazı tesislere verilmesi hakkındaki kanun teklifi mecliste görüşülürken DYP grubu adına konuşma yapan A. Necla Tekinel; merhum Adnan Menderes, merhum Fatma Rüştü Zorlu ve merhum Hasan Polatkan’ın idamının Türk Devletine hiçbir şey kazandırmadığını, Yassıada’da milletin iradesinin ve demokrasinin mahkûm edildiğini, bu adada bir hüküm infazı değil, bir cinayetin söz konusu olduğunu ve devletin gücüyle, imkânlarıyla işlenmiş bu cinayetin milletimizin canını yaktığını belirtmiştir. Menderes’in idam ile zedelenecek Türk demokrasisinin itibarı yıllar sonra İstanbul’da bir devlet töreniyle Menderes’e anıt mezar yapılarak, adına üniversite açılarak ve birçok sokağa, kamu binalarına ismi verilerek aşılına çalışılmıştır. İmralı Adası’nda Değirmen Tepe’de bulunan Adnan Menderes’in mezarının nakli ve Menderes’in isminin bazı tesislere verilmesi hakkındaki kanun 22 Mayıs 1987 kabul edilmiştir. İade-i itibar yapılmak istenmiştir. Buna göre, İstanbul Vatan Caddesi’ne “Adnan Menderes Bulvarı” , İstanbul’da kurulmuş olan hızlı tramvay tesisine, “Adnan Menderes Hızlı Tramvay Tesisi” , İzmir Cumaovası’nda yapılmış olan havaalanına, “Adnan Menderes Havaalanı” , Ereğli Demir Çelik Tesislerine “Ereğli Fatma Rüştü Zorlu Demir Çelik Tesisleri”, Sarıyar Barajı’na da “Sarıyar Hasan Polatkan Barajı” adı verilmiştir. (TBMMTD, 22.05.1987, s. 252 ve TC. Resmi Gazete, 06.06.1987, s. 1). Sonunda, Menderes’in mezarı 17 Eylül 1990’da, idamlardan 29 yıl sonra İstanbul Topkapı’da Cumhurbaşkanı Turgut Özal, TBMM Başkanı Kaya Erdem, Başbakan Yıldırım Akbulut, KKTC Başkanı Derviş Eroğlu gibi isimlerin katıldığı devlet töreniyle anıt mezara nakledilmiştir (Kıyanç, 2020, s.157).

Sonuç

Adnan Menderes 17 Eylül 1961’de idam edilmiş ve ömrünü beklenilmeyen bir sonla tamamlamıştır. Türkiye ilk defa bir başbakanını idam etmiştir. Bu idam sonraki dönemlerde sürekli konuşulan ve tartışılan bir konu olmuştur. Ve gelecek nesiller için de yakın Türkiye tarihinde merak edilen konular arasında yerini almaya devam edecektir. Menderes ve arkadaşlarının Yassıada’ki mahkeme süreçleri adil yargılanma açısından şüpheler doğurmuş aynı zamanda mahkûmiyet kararları kamu vicdanında rahatsızlık uyandırmıştır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/menderes-adnan>). O dönemin şahitlerinin anılarında yazdıklarına göre, Menderes ve arkadaşlarına Yassıada’da ağır muamele yapılmıştır. Üzerinden çok yıl geçmesine rağmen Menderes’in Türk siyasetinde izlerini görmek mümkündür. O’nun ülkeyi kalkındırmaya yönelik politikaları gelecek döneme bir siyasi miras olmuştur. Her ne kadar idam edildiğinde basın onun

yanında olmasa da, halk kendi vicdanına bürünüp sessiz kalsa da gelecek süreçte siyasi itibarı O'na geri verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye 1960 darbesi sonrasında birçok darbe ve darbe teşebbüsüyle daha karşılaşmıştır. Her biri, teşebbüs sahipleri için mantıklı bir temele dayandırılrsa da ülke için büyük yıkımlar getirmiştir. Sadece demokrasi değil ülke ekonomisi ve iç güvenliği de darbelerden etkilenmiştir. Aynı zamanda darbeler toplumsal barışı da zedelemiştir. Sosyal dayanışma ve insanlar arasında güven gibi duygular büyük yaralar almıştır. Bunun dışında mevcut seçilmişleri askeri yöntemlerle iktidardan indirmek yani darbe yapmak, Orta Doğu'nun ve dünyanın stratejik ülkelerinden birisi olan Türkiye'nin üzerinde oynanmış bir oyun olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- [1] BCA, 010.09.90/275.5
- [2] BCA, 30.1.0.0/1.10.2
- [3] BCA, 30.1.0.0/40.236.18
- [4] BCA, 30.1.0.0/63.388.2
- [5] Akşam Gazetesi, 15 Eylül 1961
- [6] Akşam Gazetesi, 16 Eylül 1961
- [7] Cumhuriyet Gazetesi, 17 Eylül 1961
- [8] Cumhuriyet Gazetesi, 18 Eylül 1961
- [9] Hürriyet Gazetesi, 15 Eylül 1961
- [10] Hürriyet Gazetesi, 16 Eylül 1961
- [11] Hürriyet Gazetesi, 18 Eylül 1961
- [12] Milliyet Gazetesi, 15 Eylül 1961
- [13] Milliyet Gazetesi, 16 Eylül 1961
- [14] Milliyet Gazetesi, 17 Eylül 1961
- [15] Milliyet Gazetesi, 19 Eylül 1961
- [16] Ulus Gazetesi, 15 Eylül 1961
- [17] Ulus Gazetesi, 16 Eylül 1961
- [18] Vatan Gazetesi, 16 Eylül 1961
- [19] T.C. Resmi Gazete, 16 Ağustos 1961
- [20] T.C Resmi Gazete, 6 Haziran 1987
- [21] TBMMTD, 18 Nisan 1960
- [22] TBMMTD, 24 Haziran 1960
- [23] TBMMTD, 15 Eylül 1961
- [24] TBMMTD, 22 Mayıs 1987
- [25] Ağaoğlu, Samet (1967), Arkadaşım Menderes, Rek-tur Kitap Servisi, İstanbul
- [26] Ağır, Osman (2018), Türkiye’de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 15 (1-26)
- [27] Akandere, Osman (2003), Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 9 (5-28)
- [28] Asal, Talat (2003), Güneş Batmadı-Müvekkilim Adnan Menderes ve Yassıada, Selis Kitaplar, İstanbul

- [29] Atlı, Cengiz(2020), İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında Başbakan Adnan Menderes ve Kabine Üyelerinin Yargılama Süreci, KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt, 8, Sayı, 1 (65-83)
- [30] Aydemir, Sefa Salih(2016), 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite'nin Etkisi, International Journal of Eurasian Education And Culture, Sayı, 1 (9-22)
- [31] Aydemir, Şevket Süreyya (2019), Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- [32] Bakan, Selahaddin ve Özdemir, Hakan (2013), Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, Nisan. (373-397)
- [33] Başgil, Ali Fuad (2019), 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, Yağmur Yayınları, İstanbul
- [34] Benhür, Çağatay ve Sarıyar, Canan (2018), Bir Kent Ölçeğinde 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve Basın: Mardin Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (225-235)
- [35] Bora, Tanıl (2017), Cereyanlar-Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul
- [36] Bulut, Sedef(2009), Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, Akademik Bakış Dergisi, Cilt, 2, Sayı, 4 (125-145)
- [37] Demir, Şerif(2009), Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes, Marmara Üniversitesi, İstanbul. (Doktora Tezi)
- [38] Dikici, Ali, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt, 30, Sayı, 89 (11-60)
- [39] Dodanlı, Burhan (2014), Adnan Menderes'i ve Demokrasiyi Nasıl Astık? , Parola Yayınları, İstanbul
- [40] Dokuyan, Sabit(2014), Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kurulması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 2/1, Haziran, s. 151-169
- [41] Eltetik, Havva(2009), Fatın Rüştü Zorlu, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta. (Doktora tezi)
- [42] Emiroğlu, Atiye (2011), 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, Mayıs. (13-27)
- [43] Erdoğan, Dilşen İnce(2020), Güç Birliği Karşısında Adnan Menderes'in Siyasi Manevrası: Vatan Cephesi (Manisa Örneğinde), Belgi Dergisi, Cilt, 2, Sayı, 19 (1910-1924)
- [44] <https://islamansiklopedisi.org.tr/menderes-adnan>
- [45] <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/107229-27-mayis-darbesi-kronolojisi-ve-yassiyada-durusmalari>
- [46] İlyas, Ahmet (2016), 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964, Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı 22 (163-178)
- [47] İnalçık, Halil (2016), Tarihçilerin Kutbu (söyleşi: Emine Çaykara), Kültür Yayınları, İstanbul
- [48] Kaynar, Mete Kaan (2017), Türkiye'nin 1960'lı Yılları, İletişim Yayınları, İstanbul
- [49] Keskin, Yusuf Ziya (2012), Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayı, 5 (107-130)

- [50] Keyder, Çağlar (2014), Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul
- [51] Kıyanç, Sinan(2020), Adnan Menderes, Fatın Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’a İfadeitibar Süreci, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı, 5/1 (140-162)
- [52] Kuruloğlu, Fehim (2019), Sabık Milli Müdafaa ve Münakalat Vekili Hasan Şemi Ergin’in Hatrat ve Günlüğünde 27 Mayıs’a Giden Sürecin Yansımaları, CTAD, Sayı, 29 (149-173)
- [53] Menderes, Aydın ve Akyol, Taha (2007), Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes, Doğan Kitap, İstanbul
- [54] Nalbant, Tamer(2019), Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Doktora Tezi)
- [55] Önal, Tekin(2015), Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı, 10/1 (511-534)
- [56] Özsakallı, Mehmet(2009), Yassıada Yargılamalarının Türk Basımındaki Yankıları, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. (Yüksek Lisans Tezi)
- [57] Savur, Şenay (2019), 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin İzmir’e Yansımaları ve Siyasi Partilerin İzmir’deki Örgütlenişi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi II/4 (39-58)
- [58] Sarıtaş, Tuğrul (2013), Arka Bahçede Neler Oldu?-Adnan Menderes, Kültür Ajans Yayınları, Ankara
- [59] Tanıtturan, Hakan (1992), 1960 Askeri Darbesi Üzerine Bir Değerlendirme, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (Yüksek Lisans Tezi)
- [60] Taşpınar, G. Tuba(1996), 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul (Yüksek Lisans Tezi)
- [61] Topçu, İlyas ve Akılmak Topçu, Sema(2017), Adnan Menderes’in Yargılanması ve İdamı, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 61 (59-80)
- [62] Tuna, H. Burçin(2019), 27 Mayıs İhtilali ve Adnan Menderes’in İdam Süreci, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla. (Yüksek Lisans Tezi)
- [63] Tutar, Yelda(2009), 1961 Yassıada Duruşmalarının İstanbul Basımına Yansımaları, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir. (Yüksek Lisans Tezi)
- [64] Vural, M. Kadri(2020), 27 Mayıs Dönemi’nde Toplumsal Algı İnşası Ve Cemal Gürsel’in Sansürlenmiş Mektubu, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı, 20 (161-186)
- [65] Yakar, Serdar (2012), Dostozan M.Hanifi Sarıyıldız Hayatı ve Şiirleri, Öncü Basımevi, Ankara
- [66] Yaşar, Öznur(2019), 27 Mayıs 1960 Darbesi Dönemi Çizgisel Mizah ve Demokrasi, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı, 12/16 (471-492)
- [67] Yalçın, Durmuş; Akbıyık, Yaşar vd. (2016), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- [68] Yavuz, Nuri; Akyol, Hasan vd. (2019), “Tarihin İzinde Bir Ömür” Prof. Dr. Nuri Yavuz’a Armağan, Berikan Yayınevi, Ankara

- [68] Yılmaz, Ensar(2010), 1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (31-45)
- [69] Zürcher, Erik Jan (2018), Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çeviren: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul

EKLER

EK 1

19 Ocak 1961

Cuma
15
EYLÜL 1961
Sayı: 14 - No: 4904
Fiyat: 15 Kuruşluk

Hürriyet

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE
Müessesesi: SEDAT ŞİMŞEK

Muhtelesizli
İSTANBUL KOLEJİ
YATLI - GÜNDÜZLÜ - ERK - ERKEK
ANA - İLK - ORTA
KAYITLAR Devam Ediyor
Cayış - İstanbul
Tel: 31 74 00
Makbulat: 1961 - 4894

Yassıada'da karar günü

Tarihî hükmü, Yüce Divan Başkanı Salim Başol tefhim edecek - Gerekçeli karar 1500 sayfa

Sıtkı Ulay, kararların bu akşam M. B. K. nde görüşüleceğini söyledi

Radyolar naklen yayın yapmıyor
Nispet PAZIRIN
Tarihî Yassıada devletlerin kararları bu sabah, Yüksek Adalet Divanı tarafından açıklanacak. Bir aydınlatıcı, İstanbul'da, Pazarcıbaşı Otelinde, yapılmış ve geceli gündüzlü çalışan on dört kişilik Yüksek Adalet Divanı'na dokuz asil üyenin imzasını taşıyacak olan tarihî kararın Başkanı Salim Başol okuyacak. Karar matbu olarak basılmadığından, önce 592 sayfalık suçluluk ve suçsuzluk durumunu bildirilen, baskıların dayandığı sebepleri kapsayan kısım sanıklara verilir, basın ve radyo vastasıyla da ume- mi okuyulara duyurulacak. Kararların, müspet sebeplerle ilgili bölümlerine okunmayacağı, Yassıada dışındaki bazı bahara baharında günden önceki duruşmalar sırasında bir gün Divan Başkanı Aliyazı Yılmaz, gazetecilere 11 Ocak'ta dedi:

475 gün sonra..

Parti liderleriyle Çankaya'da mühim görüşmeler yapıldı

Memleket durumunun ele alındığı toplantıya O. Bölükbashi yine katılmadı

Ankara, 14 (Hürriyet) - Milli Birlik Komitesi üyesi Ahmet Yıldırım bugün öğleye doğru M.B.K. toplantısından çıkarken gazetecilere söyledi: "Güçlükleri geçecek zamanla, bu eveki toplantıların dışında nihayet bu sabah da parti liderlerinin Çankaya'da Başkan Gürsel'e yaptıkları bir toplantıda hal- mevceleri araştırmışlar. M.B.K. ile ve Bakanlar Kurulu- nun ihtiyaç gördüğünleri müfaheret- (Devamı Sa. 2, 3, 4, 5)

Bütün Yurt'ta sayış normal

Yapılan sayışlarla ilgili olarak İçişleri Bakanlığı bir tebliğ yayınladı

İçişleri Bakanlığı Başkanı Albay Emin Aytekin, dün, amade kararları ile alakalı olarak, şehirde alınan emniyet birlere hakkında, gazetecilerin bir sorusunu cevaplandırdı. İstanbul'un sayışının gayet normal ve huzurlu bir şekilde yapıldığını belirten Albay Aytekin, bu konuda öz- cümle şunları söyledi:

"Şehrin normal sayış tedbirlerine ilave maksadıyla, hiçbir yeri tehlike altına girmez. Emnen şehrin ana- sız durumu, gayet sakin ve huzurludur. Şehrin, sıkıla- şıkla yasadışı konuşmaları, şehrin emniyet tedbirleri alınmadıkça gitti kalak- sına kollega dolmuş hildar, namik durumlarda, şehrin bulandırarak için fırsat ka- dıran komünistlerin, üze-

DOLMABACI
DANİŞMA BİRDİĞİ

BUGÜN HER VILAYETTE ADAY YOKLAMASI VAR

Siyasi partiler bütün illere ait aday listelerini yirmi eylül akşamına kadar Yüksek Seçim Kuruluna vermiş olacak

Ankara, 14 (Hürriyet) - Partilerin aday yoklamaları, bütün yur- (Devamı Sa. 2)

KARARLAR AÇIKLANDI

BUGÜN 6 SAFA 25 KURUS **Millet Halk Gazetesi** **CUMARTESİ 16 EYLÜL 1964**

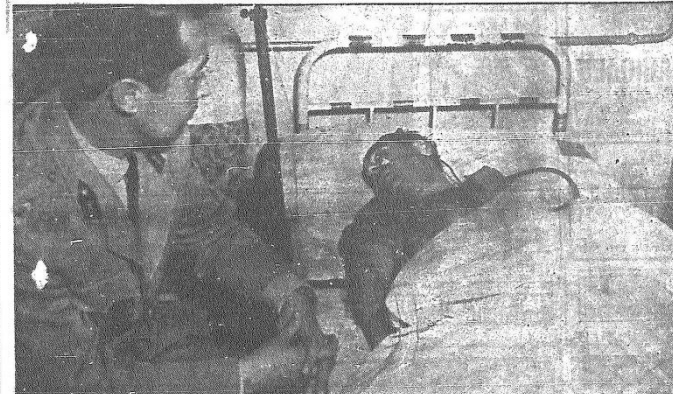
Yüksek Adalet Divanı'nın Çarçma İsteyenlerin Yeni Koku ve Yeni Formülüne Hazırlanmış **Kolynos** Süper Weibes Diş Macunu Kullanmanız Lazımdır.

KURUCUSU: ALİ HACI KARACAN

KOMİTE 12 İDAMI

Haklarındaki idam kararı MBK tarafından onaylanan sanıklar: MENDERES, ZORLU, POLATKAN

hapse çevirdi

MENDERES YATAGINDA Mahkemeli olan komite üyeleri Adnan Menderes, Mustafa Zorlu ve Ali Polatkan. Arka sıradaki Menderes, ortadaki Zorlu, sağdaki Polatkan.

Bayar, Koraltan, Kalafat, Erozan, Sancar, Dülger, Akşit, Kirazoğlu, Kirişçioğlu, Zeki, Erafaman, Osman Kavrakoğlu ve Erdelhun ebedî hapis yatacaklar

Nihat bilânço: 464 mahkûmiyet 128 beraet

Ali İpar 2 yıl hapis ve 26 milyon 790 bin lira para cezasına mahkûm

Milli Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanı tarafından onaylanan kararlar:

HAPSE MAHKÛM OLANLAR

- MÜEBBED** Mahkemeli olan komite üyeleri Adnan Menderes, Mustafa Zorlu ve Ali Polatkan. Arka sıradaki Menderes, ortadaki Zorlu, sağdaki Polatkan.
- 20 YIL** İsmail Hakkı Arslan (1 yıl 4 ay hapis), Mustafa Zorlu (2 yıl 4 ay hapis), Ali Polatkan (2 yıl 4 ay hapis).
 - 15 YIL** Mustafa Zorlu (2 yıl 4 ay hapis), Ali Polatkan (2 yıl 4 ay hapis).
 - 10 YIL** Mustafa Zorlu (2 yıl 4 ay hapis), Ali Polatkan (2 yıl 4 ay hapis).
- 3 YIL 9 AY** Mustafa Zorlu (2 yıl 4 ay hapis), Ali Polatkan (2 yıl 4 ay hapis).
- 2 YIL** Mustafa Zorlu (2 yıl 4 ay hapis), Ali Polatkan (2 yıl 4 ay hapis).

- BERAET**
- Mustafa Zorlu (2 yıl 4 ay hapis), Ali Polatkan (2 yıl 4 ay hapis).
 - Mustafa Zorlu (2 yıl 4 ay hapis), Ali Polatkan (2 yıl 4 ay hapis).

DÜNKÜ TARİHİ DURUSMANIN FOTOĞRAFLARI ALTINCI SAYFAMIZDA

EK 4

EK 5

İDARE

Devlet No: 480

Milliyet
Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALİ HACİ KARACAN

DIKKAT: TOPTAN İPARDIŞ KABUL EDİLİR
(BRASİN 4299) 4270

SALI
19
EYLÜL
1961

A.P.'DE DURUM AYDINLANMADI
Gümüşpala 'İstifa etmeyeceğim, dedi
Teşkilâta kaynaşma devam ediyor

Çivril'de, partililer Gümüşpala'nın resmini yırttı. Bazı A.P. liler Başgil'i Genel Başkan yapmak istiyor

ANKARA, ÖZEL.

A DALET Partisindeki durum dün de aydınlanmamıştır. Genel Başkan Rağıp Gümüşpala, istifa etmeyeceğini ve seçimlere partinin başında gireceğini bildirdi. İzmir'de bazı A.P. liler, Ali Fuat Başgil'i Genel Başkanlığa getirmek üzere teşebbüs etmişlerdir.

Ege ve diğer bölgedeki A.P. teşkilatlarında kaynaşma ve ittifaklar dün de devam etmiş. Çivril'de Gümüşpala'nın resmi bazı A.P. liler tarafından yırtılmıştır. Gümüşpala, son hükümet karşısında yazılı olarak verdiği beyanlarında şunları söylemiştir:

"Büyük devletimiz için gâvâzîlerde lütfâ edeceğim şekilde maksatlı yaklaşımlar yapılmıştır. Adâlet Partisinde şüpheli fakat haklı olarak çıkarılmaları tasarruflarıyla rayvanlarındaki gâvâzîlerdir. Bu konuda daha da kesin düşünceleri temin etmek üzere Bakanlar Kurulunda alınan kararla Gümüşpala'nın istifası hakkında karar alınmıştır. Gümüşpala, son hükümetin ve Türk milletinin yararına çalışmış ve Adâlet Partisi'ni kurmuştur. Bunun için çok büyük hizmetler yapmıştır. Bu hizmetleri takdir eden hükümetin kendisini görevden alması doğaldır."

Devlet No: 5, S. 5, 4 de

MUTLAK alamadı
İzmir'de Dr. kurması muhtemel

MENDERES'İN SON SÖZÜ:
"Hatalarımın ve çocukluklarımın cezasını çekiyorum,"

Adnan Menderes, idamdan evvel Başsavcıya "Kendilerine hiçbir kırgınlığı olmadığını," söyledi

SARIK Başbakan Adnan Menderes "Son söz" olarak "Hatalarımın ve benim çocukluklarımın cezasını çekiyorum" demeyiştir.

Menderes, idamdan önce, hükümetin kendisine okuyan Başsavcı Egeşel ve yardımcılarına, kendilerine karşı hiçbir kırgınlığı olmadığını söylemiştir.

Menderes, hükümetin kendisine okuyan Başsavcı Egeşel ve yardımcılarına, kendilerine karşı hiçbir kırgınlığı olmadığını söylemiştir.

Menderes'in son muayenesini yaptı

Menderes'in idamından evvel son defa muayene edip tam muayene hakkında aldığı rapor vermiş doktorlarından Nevai Yılmaz, İbrahim Başbakanın son durumu hakkında bir rapor vermiştir. Başbakanın son durumu hakkında bir rapor vermiştir. Başbakanın son durumu hakkında bir rapor vermiştir.